

Miért versenyképesek a hazai vállalati versenyképesség kutatások – áttekintés az EU versenyképesség felfogása alapján

Czakó Erzsébet
Egyetemi docens
BKÁE Vállalatgazdaságtan tanszék
e-mail: erzsebet.czako@bkae.hu

Az előadás két témakört jár körül. Elsőként az EU szintjén értelmezett versenyképesség felfogás alakulását és jelenlegi jellemzőit foglalom össze. Ehhez elsősorban az EU angol nyelvű honlapján elérhető dokumentumokra támaszkodom. A feldolgozott dokumentumok a 2000 óta megjelenteket foglalják magukba, kiindulási pontként az ún. Lisszaboni Stratégiát tekintem. Ezt követően a Versenyképesség Kutató Központ vállalati versenyképesség kutatásairól, különösen a versenyképesség felfogásáról adok rövid áttekintést.

Bevezetés

Két tényező ösztönzött az előadás címében jelzett témakör körüljárására. Az egyik, hogy a PhD disszertációmban, ahogyan konzulensem Chikán Attila fogalmazott a kézirat olvastán, csak az EU szintjén értelmezett makroszintű leírást és részben elemzést tudtam nyújtani arról, mi jellemzi az EU versenyképesség felfogását (Czakó, 2000). Az azóta eltelt időben azonban több olyan dokumentum látott napvilágot, amely az Egyesült Államok versenyképesség megközelítéseihez¹ áll közel, és amelyeket szeretnék röviden áttekinteni. A másik tényező pedig az, hogy a Versenyképesség Kutató Központ versenyképesség felfogása hogyan kapcsolható az EU versenyképesség felfogásához, és az általa koordinált vállalati versenyképességre irányuló kutatások hogyan kapcsolhatók a makrogazdasági versenyképességhez, közelebről a hazai gazdaság versenyképességét szolgáló megoldásokhoz. Feltételezésem, hogy a hazai gazdaság versenyképességét szolgáló megoldásoknak szellemiségükben és intézkedéseikben összhangban kell állniuk az EU megközelítésével. Ez a feltételezésem arra épül, hogy a gazdaság versenyképessége fejlesztésének egyik lehetőségét az EU támogatások felhasználása jelenti. Kétségtől merész vállalkozás e két ösztönző tényezőnek egyidejűleg eleget tenni szűre szabott keretek között. Abból meríték bátorságot, hogy a versenyképesség a gazdaságpolitika, a kormányzati működés, a vállalatok, a kutatás és az oktatás területén, retorika szintjén legalábbis, gyakran megjelenik, és talán egy vázlatos összegzés is előrevivő lehet.

Kopernikuszi fordulat: az EU versenyképesség felfogása a Lisszaboni Stratégia óta

Az Európai Unió (EU) versenyképességének az 1990-es évek végén világos viszonyítási pontja határozódott meg: az Egyesült Államok. Ebben elsősorban az játszott közre, hogy több területen megszűnni látszott az 1950-es évektől tapasztalt konvergencia. Talán ennek is köszönhető, hogy ezzel párhuzamosan a versenyképességgel foglalkozó Bizottsági (Commission of the European Communities) és más dokumentumokban, valamint magában a versenyképességi jelentésekben is előtérbe kerültek az Egyesült Államokban már korábban

¹ Értve ez alatt különösen az 1980-1990-es években megjelent publikációkat, valamint az amerikai Versenyképességi Tanács (US Competitiveness Council) dokumentumait. Ezek lényege röviden úgy foglalható össze: a nemzetgazdasági versenyképesség alapja a vállalatok versenyképessége, a kormányzati politikáknak tehát olyan környezetet kell teremteniük, amely a vállalati versenyképességet ösztönzi.

létjogosultságot nyert megközelítések. Ez az EU versenyképességi jelentésekben úgy érhető tetten, hogy a korábbi makrogazdasági adatokon alapuló jellemzések és összehasonlítások elmozdultak a termelékenységre ható összetevők vizsgálata felé (Commission of the European Communities, 2000, 2001, 2003). A fordulatot 2000-ben jelölhetjük meg, ugyanis az Európa Tanács (European Council) ekkor fogadta el a *Lisszaboni Stratégiát*. Az EU versenyképesség megközelítésében ezt „kopernikuszi fordulat”-nak tekinthetjük, mert ezt az Európai Unió legfőbb politikai döntéshozó testülete fogadta el, és következetesen igyekszik figyelemmel kísérni a Lisszaboni Stratégiai célkitűzéseinek megvalósulását. Ez a dokumentum fogalmazza meg egyértelműen, hogy az EU „váljon a világ legversenyképesebb és legdinamikusabb tudásalapú gazdaságává, képessé a fenntartható gazdasági növekedésre, amely több és jobb munkahellyel és nagyobb társadalmi kohézióval jár”. (A megfogalmazott stratégia pilléreit lásd az 1. sz. táblázatban. Ezeket azért emelem ki, mert a 2003-as tavaszi Európa Tanács üdvözölte a Bizottság azon szándékát, hogy jogszabály-alkotási munkájában értékeli a Lisszaboni Stratégia három pillérére ható tényezőket.)

1. sz. táblázat A Lisszaboni Stratégia három pillére és területei

1. A tudásalapú gazdaságra és társadalomra való felkészülés	2. Az EU társadalmi modelljének modernizálása	3. Egészséges gazdasági kilátások és kedvező növekedési lehetőségek fenntartása
<ul style="list-style-type: none"> • az információs társadalmat és a K+F-et szolgáló jobb politikák • a versenyképességet és innovációt támogató strukturális reformok fokozása • a belső piac megteremtésének befejezése 	<ul style="list-style-type: none"> • az emberekbe történő investálás: oktatás és képzés • aktív foglalkoztatás-politika • a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem 	<ul style="list-style-type: none"> • megfelelő makrogazdasági politikák alkalmazása • új, nyitott módszerek és koordináció bevezetése a tagállamok támogatására • a szükséges források mobilizálása

Forrás: European Council (2000) Presidency Conclusions. Lisbon European Council 23 and 24 March, 2000

A Lisszaboni Stratégia a versenyképesség és jó néhány más javaslat indoklásában is hivatkozott alapidokumentumként szerepel. Erre az adhat magyarázatot, hogy az Európa Tanács évente, tavaszi ülésein visszatér a Lisszaboni Stratégia eredményeire. A versenyképesség ügyének támogatása érdekében 2003 tavaszán az Európa Tanács mellett létrehozták a Versenyképességi Tanácsot (Competitiveness Council). A Versenyképességi Tanács az Európa Tanácstól arra kapott felhatalmazást, hogy „aktívan magára kell vállalnia egy horizontális szerepet a versenyképesség és a növekedés fokozásában egy, a Bizottság által kidolgozandó integrált stratégia keretében, valamint a horizontális és szektorális ügyek rendszeres áttekintésében”. (Competitiveness Council Priorities Paper, 2004a)

A *versenyképességre* vonatkozó *EU Bizottsági jelentésekben* és dokumentumokban a következő megközelítés elfogadott továbbra is: „a versenyképesség eszköz a fenntartott növekedéshez, ami a reáljövedelmekben és a régiók vagy országok életszínvonalában mutatkozik meg, és munkahelyekkel jár együtt, mindenki számára, aki dolgozni akar” (Commission of the European Communities, 2002, 4. old.). A legfőbb prioritást a gazdasági növekedés jelenti, ami a gondolatmenet folytatás szerint, a termelékenységi növekedésén

alapul, a termelékenység növekedése pedig számos olyan tényező és jellemző függvénye, amelyeket különböző szintű (EU – nemzetgazdaság – regionális) politikákkal lehet befolyásolni. Ahhoz tehát, hogy a versenyképesség javuljon, megfelelő EU prioritások és politikák meghatározása szükséges, és a tagországoknak ezekhez és saját adottságaikhoz kell alkalmazkodniuk, hogy saját versenyképességük fejlesztésével végső soron az EU versenyképességét is fejlesszék. Ez a megközelítés makroökonómiai normatív megközelítés, és összhangban van az 1990-es évek megközelítéseivel, továbbá illeszkedik az EU politikák kidolgozásában és megvalósításában főszerepet játszó Bizottság feladatához. A definíció újdonságát az jelenti, hogy középpontba került a termelékenység növekedését visszafogó tényezők feltárása. A *Versenyképességi Tanács megközelítése* szerint „a versenyképesség jelentős termelékenység növekedésből és magas foglalkoztatottságból származik, ami egyidejűleg mutatkozik meg az európai vállalatok globális piacokon elért sikereiben és a mindenki számára magasabb életszínvonalat lehetővé tevő növekvő reáljövedelmekben.” (Forging a Competitiveness Agenda. Background to the Productivity Problem. 2004b, 2. old.) Ez a megközelítés nem mond ellent az előzőnek, amennyiben az ott szereplő legfontosabb kategóriák itt is szerepelnek. Ez a megközelítés azonban a versenyképességet „eredményváltozónak” tekinti, amit a termelékenység alakulása és a foglalkoztatás határoz meg. Határozottan felvállalja azt az álláspontot, hogy az EU versenyképessége és az EU tagországok vállalatainak versenyképessége kapcsolatban áll egymással. Olyannyira felvállalja ezt a definíció, hogy a versenyképesség megnyilvánulása két egyenrangú területének tekinti a vállalatok sikereit és a magasabb reáljövedelmeket Ez az álláspont a megfogalmazott prioritásokban is megjelenik, ahol két területet emelnek ki: a vállalatok környezetének alakítását és a kutatást (i.m., 2004a).

A Versenyképesség Kutató Központ kutatásai

A Versenyképesség Kutató Központ² 1999-ben alakult meg azzal a céllal, hogy az 1995-1997. között lezajlott „Versenyben a világgal – a magyar gazdaság versenyképességének mikrogazdasági tényezői” c. kutatási program szellemiségére és eredményeire építve vállalati versenyképességgel foglalkozó kutatásokat végezzen és koordináljon. Tevékenysége mögött az az akkor Egyesült Államokbeli, később az EU versenyképesség megközelítésekben is felelhető, már idézett gondolat húzódott és húzódik meg, hogy egy nemzetgazdaság akkor versenyképes, ha végső soron vállalatai versenyképesek. A Központ kiemelkedő tevékenységét az ún. versenyképességi kérdőíves felmérések gondozása és időről-időre történő megismétlése jelenti. Ez az 1996-os versenyképességi felmérésen alapul, amit 1999-ben és 2004-ben megismételtünk. (A 2004-es felmérés adatbázisa az előadás írásával egy időben állt össze, a konferencia néhány előadása várhatóan beszámol majd az első eredményekről.) Az alábbiakban a Versenyképesség Kutató Központ versenyképesség definíciói alapján ismertetem, hogy az itt folyó kutatások hogyan kapcsolódnak a nemzetgazdasági és vállalati versenyképességre vonatkozó ismereteink gazdagításához.

Kutatásaink során az operacionalizálhatóság miatt a kezdetektől szükségét éreztük annak, hogy megfogalmazzuk, mit is értünk versenyképességen, amire az utóbbi években itthon sokasodó „versenyképes” jelző és „versenyképesség” fogalom további ösztönzést jelentett. A Kutató Központ jelenlegi versenyképesség felfogása szorosan kapcsolódik az 1995-ben megfogalmazotthoz, amit azonban fejlesztettünk a 2004-ben újra indított kutatások számára (Chikán, 2004), az időközben megismert újabb, hazai és nemzetközi versenyképesség

² A Központ igazgatója Chikán Attila, a „Versenyben a világgal” kutatási program igazgatója.

definíciók³ alapján. A **nemzetgazdaság versenyképessége** a következő: a nemzetgazdaságnak az a képessége, hogy „egy nemzetgazdaság úgy tud létrehozni, felhasználni illetve a globális verseny keretei között értékesíteni termékeket és szolgáltatásokat, hogy közben saját termelési tényezőinek hozadéka, s ezzel párhuzamosan állampolgárainak jóléte fenntartható módon növekszik. Ezen versenyképesség *feltétele* az erőforrások termelékenység-növekedésének elősegítése a vállalatok és más intézmények hatékonyságának növekedését biztosító feltételek folyamatos fenntartása útján.” Ez a definíció az 1995-ös változatot két módon gazdagította: az egyik a globális verseny, a másik pedig a versenyképesség céljának beemelése. Ez utóbbi rámutat a versenyképesség „eszköz” jellegére társadalmi kontextusban: a versenyképességnek hozzá kell járulnia az állampolgárok jólétének növekedéséhez. A definíció folytatásaként a megvalósulás feltétele szerepel. Ez a kitétel integrálja az EU szintjén oly erőteljesen hangsúlyozott termelékenység növekedést, amelyről azt állítja, hogy az a gazdaság meghatározó szereplőinek (ez nem csak a vállalatokat jelenti!) hatékonyság növekedése nyomán érhető el. Implicite e feltétel azt is magába foglalja, hogy ez a magatartás meghatározott feltételek teremtésével ösztönözhető, ami a kormányzati politikák terrénuma.

Ez a nemzetgazdasági versenyképesség definíció közgazdaságtani definíció, amely figyelembe veszi, hogy a gazdaság a társadalom egyik olyan alrendszere, amelyiknek megvannak a maga törvény- és szabályszerűségei. Magába foglalja továbbá azt a sajátosságot, hogy globális gazdaságban kell újragondolni a nemzetgazdaságok szerepét, és hogy a termelési tényezők megújíthatók és megújítandók. A feltétel megfogalmazása igyekszik logikailag összekapcsolni a makrogazdasági termelékenységet a mikroszférával. A megfogalmazott definíció az EU definíciók „meta-definíciójának” tekinthető: magába foglalja azok elemeit, és lehetőséget teremt a versenyképesség makro- és mikroszintű kutatására, és a kutatások eredményei alapján lehetőséget kínál a makroszintű javaslatok megfogalmazására.

A **vállalati⁴ versenyképesség definíció** jelentős módosításra került, mely szerint a „vállalati versenyképesség a vállalatnak azon képessége, hogy a társadalmi felelősség normáinak betartása mellett tartósan tud olyan termékeket és szolgáltatásokat kínálni a fogyasztóknak, amelyeket azok a versenytársak termékeinél (szolgáltatásainál) inkább hajlandók a vállalat számára nyereséget biztosító feltételek mellett megfizetni. Ezen versenyképesség *feltétele*, hogy a vállalat legyen képes a környezeti és a vállalaton belüli változások érzékelésére és az ezekhez való alkalmazkodásra, a versenytársaknál tartósan kedvezőbb piaci versenykritériumok teljesítésével.” (Chikán, 2004) A vállalati versenyképesség megfogalmazásánál új elem, hogy a vállalatokat olyan társadalmi képződményeknek is tekintjük, amelyeknek a fennálló társadalmi normákhoz alkalmazkodniuk kell. A másik új elem a vállalatok nyereséges működésére vonatkozó kitétel. A vállalati versenyképesség a piaci versenyben dől el, ahol a vállalat termékei versenyeznek. A vállalati versenyképesség feltétele arra mutat rá, hogy a versenyképesség fenntartása folyamatos alkalmazkodást követel, és a legfőbb viszonyítási pontot a termékpiacokon keresztül definiálandó versenytársak jelentik. A definíciónak ezek az összetevői megteremtik a vállalati versenyképesség többszintű értelmezési lehetőségét: termék, vállalat és iparág/szektor, és további elemzési lehetőséget kínálnak éppúgy, mint ahogyan a legkurrensebb vállalatelméleti megközelítések alkalmazásának is teret nyitnak.

³ A definíciók áttekintése többek között kiterjedt az Európai Unió, a versenyképességi listákat publikáló Világgazdasági Fórum és az IMD dokumentumaira, valamint számos külföldi és hazai kutató publikációjára.

⁴ Kutatásainkban azokra a vállalatokra összpontosítunk, amelyek 50-nél nagyobb alkalmazotti létszámmal működnek, és a vállalati működés területei (felsővezetés, kereskedelem és marketing, pénzügyek, termelés) szervezetenként is elkülönülnek egymástól.

E két definíció tükrében értékelve a Kutató Központ tevékenységét, kutatási területünk a vállalatok versenyképességére és annak környezeti feltételeire irányul. Kutatásaink központi elemét a már említett *versenyképességi kérdőívek* adják. Kérdőíves felméréseink egyedisége abból ered, hogy a vállalaton belüli, a vállalatok közötti és a vállalat és környezete közötti kapcsolatokról átfogóan és teljes körűen gyűjtünk információkat. Ezzel lehetővé válik, hogy a deklarált célok és önértékelések tükrében értékeljük a belső működés konzisztenciáját, és a környezethez való viszonyulást. A három időpontra rendelkezésre álló adatbázistól azt várjuk, hogy e mellett lehetőséget ad longitudinális elemzésekre is. Tisztában vagyunk azzal, hogy a kérdőíves felmérésnek megvannak a maga módszertani korlátai. Éppen ezért törekedtünk és törekszünk arra, hogy az adatokból kirajzolódó legfontosabb kutatási problémákat más módszertanra építve is feltárjuk. Ezek a területek szakmai kompetenciáinknál fogva elsősorban gazdálkodástudományi és vezetés-szervezési területeket jelentenek.

A kutatásaink eredményeit a szakmai publikációink mellett a felmérésben résztvevő vállalatok számára csatoljuk vissza. Ezáltal mintegy tükröt kapnak a vállalatok arról, hogy a minta átlagához viszonyítva hogyan értékelhető saját teljesítményük. E mellett felkérés alapján összegezzük eredményeinket a kormányzati döntéshozatalban érintett szervezetek számára is, hozzájárulva a versenyképességre vonatkozó javaslatok és intézkedések megalapozásához.

Összegzés

Az Európai Unió versenyképességre vonatkozó felfogásának, javaslatainak és szervezeti megjelenésének változásai arra utalnak, hogy a versenyképesség ügye előtérbe került. Tanulság, hogy e területen akkor kerülhet sor érdemi előrelépésre, ha az legfelső szintű politikai támogatást kap, ha horizontális koordinációval párosul, ha világosan meghatározottak a prioritások, ha ezekhez erőforrásokat rendelnek, ha a döntés előkészítéshez hatástanulmányok társulnak, és ha a döntések végrehajtását és az elért eredményeket időről időre a legfelső szintű politikai döntéshozó szint áttekinti (lásd pl. Commission of the European Communities, 2004). A Lisszaboni Stratégia megfogalmazása óta eltelt időszak rövid az ambíciózus célok teljesítésének értékeléséhez. A davosi Világgazdasági Fórum (World Economic Forum) áttekintései szerint tapasztalható előrelépés, azaz a Lisszaboni Stratégia megvalósításában jelentkeznek olyan eredmények, amelyek szerint az EU közelíti az USA teljesítményét (World Economic Forum, 2002 és Blake - Lopez-Claros, 2004). A megfogalmazott célok, prioritások és főbb eszközök olyan igazodási pontokat jelentenek, amelyekhez úgy tűnik, a tagországoknak alkalmazkodniuk kell. A magyar gazdaságban az EU források felhasználási területeit körvonalazó Nemzeti Fejlesztési Terv tekinthető olyan dokumentumnak, amelyben ez az alkalmazkodás megjelenik. A kijelölt területek és prioritások összhangban vannak az EU versenyképességi prioritásaival (Chikán-Czakó, 2003), a megvalósítás bármilyen értékelése azonban még túl korai.

A Versenyképesség Kutató Központ tevékenységéből a megközelítése alapját jelentő két definíciót emeltem ki. Igyekeztem bemutatni, hogy a nemzetgazdasági és vállalati versenyképességi definíciók nem csak összhangban vannak az EU által képviselt versenyképesség felfogással, de azt meg is haladják. Egyrészt olyan „meta-definíciót” kínálnak, amelyek magukba építik az EU versenyképesség felfogás elemeit, másrészt pedig vállalati szinten és a vállalati működés egyes területein is operacionalizálhatók. A vállalati kutatásaink eredményei azon túl, hogy a versenyképességre vonatkozó ismereteinket

gazdagítják, hasznos információkat szolgáltathatnak mind a hazai vállalatoknak, mind pedig a vállalati működés környezetét formáló gazdaságpolitikai döntések előkészítőinek. Az USA és az EU példája azt mutatja, hogy mind szakmai, mind pedig értelmezés szintjén igen nehéz megtenni azt az átváltást, ami a vállalati versenyképességből kiindulva fogalmaz meg javaslatokat a nemzetgazdasági versenyképesség fejlesztésére, és viszont. Ugyanakkor van néhány sikeres nemzetközi példa, ami inspirálhat bennünket erre.

Felhasznált irodalom

- (2004a) The Competitiveness Council Priorities Paper, The Irish Presidency Program. Dublin, January 2004, www.eu2004.ie, letöltés ideje: 2004. május 21.
- (2004b) Forging a Competitiveness Agenda. Background to the Productivity Problem. Dublin, 12 January 2004, www.eu2004.ie, letöltés ideje: 2004. május 21.
- Blanke, Jennifer – Lopez-Claros, Augusto (2004) The Lisbon Review 2004. An Assessment of Policies and Reforms in Europe, World Economic Forum, www.weforum.org, letöltés ideje: 2004. május
- Chikán Attila (2004) Versenyképesség: kutatási model, fogalmak. BKÁE Vállalatgazdaságtan tanszék, Szakmai kollokvium, május 26.
- Chikán Attila – Czakó Erzsébet (2003) Az EU versenyképesség-megközelítése és következményei a magyar vállalati versenyképességre, Társadalom és gazdaság, 2003/1., 25. kötet, p.79-87.
- Chikán Attila (1995) A versenyképesség fogalmáról. Kézirat. Versenyben a világgal kutatási program, BKE Vállalatgazdaságtan tanszék, Budapest, július
- Commission of the European Communities (2000) European Competitiveness Report 2000. Executive Summary. Commission staff working paper. Brussel, 30.10.2000, www.europa.int/comm/enterprise
- Commission of the European Communities (2001) The European Competitiveness Report 2001, www.europa.int/comm/enterprise
- Commission of the European Communities (2002) Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Productivity: The Key to Competitiveness of European Economies and Enterprises, Brussels, 21.5.2002, Com(2002) 262 final, www.europa.eu.int/comm/enterprise, letöltés ideje: 2002. július
- Commission of the European Communities (2003) European Competitiveness Report 2003, Brussels, 12.11.2003, SEC(2003)1299, www.europa.eu.int, letöltés ideje: 2004. február
- Commission of the European Communities (2004) Report from the Commission to the Spring European Council, Brussels, 20.2.2004, COM(2004) 29 final/2, www.europa.eu.int/comm, letöltés ideje: 2004. március
- Council of the European Union (2004) Competitiveness (Internal Market, Industry and Research), press release, 2583rd Council Meeting, www.eu2004.ie, letöltés ideje: 2004. május 21.
- Czakó Erzsébet (2000) Az Európai Unió és a versenyképesség, in Czakó E.: Versenyképesség iparágak szintjén a globalizáció tükrében, PhD disszertáció, BKÁE, Budapest, p.39-55.
- European Council (2000) Presidency Conclusions. Lisbon European Council 23 and 24 March, 2000, www.europa.eu.int/newsroom, letöltés ideje: 2004. április 30.
- World Economic Forum (2002) The Lisbon Review 2002-2003. An Assessment of Policies and Reforms in Europe, World Economic Forum, www.weforum.org, letöltés ideje: 2004. május